

Mijálko Todorovics

Két fronton harcolunk

A számos és sokféle negatív jelenség mintha sötét árnyékot vetne új gazdasági rendszerünk kezdetől fogva mutatkozó nagy eredményeire, és magára a rendszerre is. Ezek a jelenségek vagy ebből a rendszerből sarjadtak, vagy csak benne jutottak erősebben kifejezésre. Innen van az, hogy több oldalról, különböző módon és különböző szándékokkal bírálják magát a rendszert, miközben minden esetben mint „bizonyítékokra mutatnak rá a lopások, a spekuláció, a tőkés elemek éledezésének sok példájára és a gazdasági bűnözés másfajta megnyilatkozásának semmivel sem kisebbszámú esetére.

Ilyen példa pedig van elég és különösen sok volt belőlük az új rendszer kezdeti szakaszában.

Kifizetődés, kifizetődés! — hangoztattátok egyre. Hát most tessék nektek! Hallgattak rátok és most senkit se hibáztatatok, magatok hibáztatok és mondjátok ezt meg nyíltan! — Ezt mondja az egyik oldal, ahol rendszerint a helyzetet nem ismerők állnak, leginkább azok, akik az utóbbi évek folyamán a csodaszámba menő békés kikötők felé hajóznak, amelyeket mintha még nem érintett volna forradalmunk szele és akik, éppen ezért, helytelenítve és nyugtalankodva szemlélik a „gazdaságoskodó lótás-futást” forradalmi gazdasági és társadalmi fejlődésünk viharos hullámaiban.

Mások szegyenlősen, mondhatnám félnéken ragadnak meg minden alkalmat, hogy rámutassanak mennyire nem létezett a gazdasági vállalatok „e vad kilengése”, mégkevésbé „üthették fel fejüket” a magántőkés elemek abban az időben, amikor még megvolt a szigorú állami terv és megszilárdabb AOR (közigazgatási-operatív felettes). Igaz ugyan, hogy most, az új rendszer állandósulása után az ilyen bírálókból maradt legkevésbé.

A harmadik csoport a nyugati „haladó”, „demokratikus” államkapitalizmus példáira mutogatva keresi „a kiutat ebből a helyzetből”.

A negyedik csoportnak, mint például Gyilász-nak is, elege van már abból, hogy az állam bármilyen módon beavatkozzék a közgazdaságba; elege van a szocialista demokrácia ily „lassú” és nehézkes szülésétől és a szabadság ily „lassú”, „kanalankénti” „osztogatásából”...

Hasonlóképpen a többiek is...

Mi is történt hát valójában?

Tulajdonképpen mi is itt helyzet?

1.

A közigazgatásra épített gazdasági rendszer gyökeres felszámolásának és az új gazdasági rendszer bátor bevezetésének folyamatbátétele felszabadította országunkban az éveken át lefojtott gazdasági erőket; kezdetét vette egy általános versengés a tartalékok kihasználására, amelyekből igen sok volt. Föltárult az úgynevezett

szabadpiac, vagyis az áru- és pénzgazdálkodás aranybányája. Mindenkit elfogott az aranyláz — a magánosokat és a munkaközösségeket, a vállalatokat és a költségvetési intézményeket, a falu és a város kis magántermelőit, az álcázott üzérkedőket, tsb.

Már az új rendszer első lépéseinél úgyszólván szárnyakat kaptak a szocialista gazdasági szervezetek (vállalatok), már azon szabadság közepette is, amit az akkumuláció és alapok rögzített százaléka megadtak. A merev, mozdulatlan, gyakran nemkifizetődő, úgyszólván a költségvetésre támaszkodó félig intézmények, félig vállalatok megelevenedtek, átütőerejű, önálló és önkiszolgáló gazdasági szervezetekké váltak.

Megszabadult a béklyótól a kis árutermelők, iparosok, de különösen a parasztnak kezdeményezése. Megelevenedtek a kisipar és az egyéni munkán alapuló szolgáltatások azon ágazatai, amelyek annyira nélkülözhetetlenül és oly jól pótolják a nagyipart és egyéb nagybani termelést az emberi szükségletek kielégítésében. Hatatosabbá, teljesebbé és kulturáltabbá vált ebben az irányban a kereskedelmi és vendéglátóipari kiszolgálás.

Igy indult hirtelen, nagy lépésekben fejlődésnek egész közgazdaságunk, dacára a nagyon súlyos tárgyi körülményeknek, amelyekben az a még fejletlen, összeszorított és az előző rendszer sok maradványával terhes új rendszer éreztetni kezdte hatását. Nincs szándékomban, de ehelyt nem is szükséges feltárni az új rendszer pozitív eredményeit, akár a legfontosabbat is. Ma már szemmel láthatóvá vált, hogy nincs életünknek, társadalmi viszonyainknak egyetlen szakasza se, amelynek ne adott volna új lendületet és ne járult volna hozzá a szocialista elemek és viszonyok gyorsabb, tartósabb irányzatú és teljesebb fejlődéséhez.

De ez a magafajta, árún és pénzen alapuló közgazdaság ugyanakkor szükségszerűen kimutatta árnyoldalait is, különösen kezdetben és az átmeneti időszakban. (Mivel e cikk legfontosabb tárgyát a negatív jelenségek, azok okai és következményei képezik, csak ezekkel fogok itt hosszabban foglalkozni.)

Amikor a közigazgatásilag irányított közgazdaság szűk keretei szétfeszültek megélenkült és

1) Tekintettel arra, hogy e negatív jelenségek a rendszer bírálóinak fő érveit képezik, szándékosan ragdom meg a legsúlyosabb eseteket is, ha nagyon kis számban fordulnak is elő és ha az ilyen esetek nagyobb részét már föl is számolták. Cikkmem ezen első részében e negatív jelenségeket néhol kissé nagyított, torzképükben tüntetem fel, egy pillanatra sem tartva attól, hogy akár ilyen formájukban is bármily hasznukat vehetnék az új rendszer bírálói, mert ez a rendszer már eléggé érvényesült a gyakorlatban gazdaságilag is, társadalmilag is.

mindenfelé kisarjadt a kistermelés és a kicsiben gazdasági tevékenység minden formája. Ehhez még az a körülmény is hozzájárult, amint később látni fogjuk, hogy a szintén felszabadult nagybani termelést még mindig annyira gúzsba kötötték a közigazgatási megszorítások maradványai és a nagy kötelezettségek, hogy nem tudott olyan szabadon mozogni, mint a kistermelés.

Csak néhány példát hozok föl szemléltetés céljából. Az úvidéki tatrományi szakszervezeti tanács jelentése szerint 1952 folyamán Vajdaságban 2,144-gyel emelkedett a bejegyzett magániparosok műhelyének száma, a zugiparosok száma pedig ebben az évben megkétszereződött, vagyis az év folyamán számuk 4,063-mal növekedett.

De nem csak a műhelyek számának emelkedése jellemzi a kisipar növekedését. Ugyanúgy megnagyobbodott a kisipari műhelyek átlagos évi forgalma is. Ennek bemutatására a következő adatokat hozom föl: csak az állami intézmények és vállalatok és csak a Népbank útján magániparosoknak, stb. kifizettek:

	1952	1953	1952
	millió dinárookban		
	(alapszám 100)		
— a beruházási magániparnak	3.873	8.877	229 ²⁾
— a többi magániparosnak	6.131	8.272	135
— magánfuvarozóknak	8.856	11.245	127

Osszesen: 18.850 28.394 150³⁾

De ezt a fellendülést ugyanakkor a legkülönbözőbb negatív jelenségek, az üzérkedés és csempészés legkülönbözőbb formái kísérték. Az üzérkedők úgy fogták fel az állam elhalását, mint valami felhívást a törvényes rendelkezések kijátszására, az adózás és más kötelezettségek megkerülésére. Nemcsak a kisiparra voltak jellemzők ezek és a hasonló jelenségek. A kereskedelemben ugyanúgy, sőt még jobban kifejeződött ez a törvényellenes képződmény a felvásárlók, közvetítők, „hivatalos képviselők” stb. képében, akik a valójában magánkereskedők, csak meghatározott vállalatok nevében és azok ingyenes tőkájével dolgoztak. Például, egyes bizományi üzletek tulajdonképpen egy-két külföldi csomagot kapó üzér kereskedésévé váltak. Újból kifejezésre jutottak teljes falánkságukkal és átütőképességükkel a kapitalizmus régi, évszázados tapasztalatai még a keletkezésének időszakából, a gazdasági rendelkezések, az új rendszer részeinek felkutatásában, a mód- és útkeresésben, hogy a kapitalizmus újból betörjön közgazdasági életünkbe.

Ez a folyamat azonban nemcsak abban nyilvánkozott meg, hogy növekedni kezdett a kis árutermelők száma. Vele párhuzamosan felütötték fejüket a tőkéstípusú nagyvállalatok is. Különösen áll ez az építkezési és hasonló munkálatokra vonatkozóan. Íme néhány ilyen példa:

Egy szarajevói építkezési vállalkozó 1953-ban 500—600 munkást foglalkoztatott gyárkémények építésén és más építkezési munkálatokon Bosznia-Hercegovinában, különösen Zenicán. A megkötött szerződések szerinti bevételei meghaladták a 30 millió dinárt. Az állami felügyelet je-

lentése szerint „Az építkezési vállalatok igazgatói valósággal versenyeztek abban, hogy ki köt vele hamarabb és több szerződést.”

Egy belgrádi mázólo Bugojnóban jegyeztette be cégét, ahol egy kis műhelye van, benne egy öreg embert tart, és hol 400.000 dinár adókötelezettséget róttak ki reá. Mint vállalkozó a travnikai, niksicsi, titográdi és szarajevói nagy építkezéseknél bonyolítja le munkáit és a januártól júniusig terjedő időszak folyamán csak három vállalatból 9,500.000 dinárt vett fel. (Tehát: belgrádi mázólo, „műhelyecskeje” Bugojnóban, Crna Gorában és Boszniában végzi a nagy munkát, Szarajevóban lakik...)”)

Egy bádigos 1952-ben többmillió dinárt keresett a nagyipari objektumokon végzett bádigosmunkákon. Ezzel a tőkével épület- és hasonló anyagok nagykereskedelmét indította meg.⁴⁾

Az ilyen ügyes, és amint látszik, nem is olyan kistőkések kara meglehetősen gazdag volt egészen a múlt év derekáig; sokhelyütt felütötték fejüket (Gyilász pedig: Mindenkinél szabadságot! a burzsujoknak is!), de nagyobbára fel is számolták őket még gyorsabban, mint ahogy kiöntek.

Ugyanez a folyamat játszódott le a falun is. A kötött kereskedelem és a kötelező felvásárlás megszüntetése, az adminisztratív rendszabályok megszüntetése a mezőgazdaságban és a szövetkezők területén mindenfelé megfeszítettebb munkára és nagyobb mezőgazdasági termelésre indította a parasztot. Ennek következtében már 1952-ben, a rettenetes aszály dacára is, javult az állattenyésztés. 1953-ban pedig a kedvező időjárási viszonyok mellett az is hozzájárult a jó termeléshez, hogy minden mezőgazdasági termelő sokkal jobban megmunkálta földjét, mint az előző években. Azok a viszonyok kezdtek kialakulni, amikor a piac lassan szárnya alá kezdi fogadni a paraszti termelést, amikor a paraszt azért küzd, hogy minél több terméket kipréseljen a földből, de amikor mindezzel együtt a parasztban újból fellángol ösi, olthatatlan földhatalom, fölébrednek benne régi mohósága, családi készsége, mindenfajta üzérkedésre, stb. Voltak esetek, amikor a termelő-parasztszövetkezetből kivitt szántóföldek körül újból árkokat kezdtek ásni, mélyebbeket mint bármikor azelőtt és vesszőfontat-sűrűségű élsővényt ültetni. Most visszakövetelik földjüket azok, akik a háború után lemondtak róla. Újból föllevenítették régi követelésüket bizonyos telepeseke, akik még az első világháború óta magunak követelték a pancsovai rétet. Megnövekedett a föld ingatlanforgalma (mind a törvényes mind a subaalatti), gyökeret vert a viszály magva az örökség körül, mesgyék körül, stb. Nagyobbodni kezdett a mennyasszonyi hozomány, például Szerbia egyes vidékein és változtatni alakját. A falusi legények a háború után kerékpárt, rádiókészüléket és más korszerű tárgyakat követeltek hozomány fejében. Most a pénzen kívül kezdik a földet is hozományba vinni.

A nem maj keletű törvényszerűségek folytán azonban nem korlátozódik ez a dolog csak a me-

²⁾ Azért következett be a beruházási magánipar különösen nagy emelkedése, mert ebben az évben hírtelen megnövekedett a beruházási munkák mennyisége és ennek következtében megerősödött a magániparosok egyeduralmi helyzete.

³⁾ Eközben az 1953-ban befizetett jövedelmi adó a statisztika adatai szerint 748 millió dinárral, vagyis 41 százalékkal növekedett.

⁴⁾ Jellemző az ilyen alakok demoralizálódása. Az első három lakást tartott Szarajevóban, a második légi úton rendelt bureköt Belgrádból, a harmadik pedig egyik fiának lakodalmára 600 ezer dinárt költött, a fiatalabbnak pedig, aki akkor katona volt, ez alkalommal 80.000 dinárt küldött, hogy „a gyerek megünnepelje fivérének lakodalmát”. Az „igazi” burzsoázia, amelynek ilyen vagy olyan távlatla lenne, soha ilyet nem csinálna. Ezek ugyanis teljesen tisztában voltak azzal, hogy az ilyen jófogások csak átmenetileg lehetségesek és innen van az, hogy rendszerint mindent demoralizáció és pazarlás következik.

zőgazdasági termelésre. Újból megjelentek a kereskedő-parasztok, akik vagy kupecsek és hasonló „szocialista” szerepvivők, vagy olyan kereskedők, akik például a gyümölcsstermő vidékek megveszik a pálinkát és szállítják száz kilométerekre, a nagyvárosokba (Belgrádban például törvényesítették azt a piacot valahol a „Cvetkova mehana” fölött, amelyen az ilyen parasztok a pálinkát mérik kicsiben és nagyban, vagy a vajdasági és szlavóniai gabonatermő vidékekre, ahol meg kukoricát vesznek, hogy azzal nyereszkeskedjenek a hegyes vidékeken).

Még az uzorás se maradt el ezúttal, aki tíz dinárra egy kamatot kér, jöllehet megjelenése nem oly gyakori.

És végül, előírás szerint megpróbálták felütni a fejüket az igazi, modern kapitalista bérlők is: a felügyelőség fölfedett bizonyos eseteket, a sajtó is írt róluk, amikor egyes vállalkozók többszáz hold földet béreltek, miközben szocialista gyárak pénzelték őket, méghozzá kamatmentesen és minden biztosíték nélkül.

De szocialista vállalatok se maradtak tétlenek az ilyen adottságok között. Az új gazdasági rendszerben megmutatkoztak a magántőkés törekvések és a privát árutermelőknel előforduló jelenségek a többi árutermelőnél is, maguknál a szocialista gazdasági szervezeteknél is (vállalatokban, szövetkezetekben, stb.), de ezeknél mint teljesen mellékes termék, elsősorban mint az egyes vállalatok, vagy a vállalatok némely csoportjának az a leplezetlen törekvése, hogy piaci egyeduralmi helyzetüket kihasználva fölverjék az árakat és minél nagyobb nyereséget valósítsanak meg. Az így adódott egyeduralmi helyzetet használták itt ki, de megvoltak a kísérletek a mesterséges egyeduralomra is: titkos megállapodások a vállalatok között, sőt próbálkozások olyan társulások megvalósítására is, amelyek semmiben se különböztek volna a tőkés kartellektől.

Igaz ugyan, hogy a piac törvényei a termelőket elsősorban a munka termelékenységének növelésére ösztönözték, a kereskedőket az áruforgalom költségeinek csökkentésére, mindkettőjüket pedig az ártermékek minél jobb minőségének szorgalmazására — ez volt az alapvető törekvés, a folyamat főterméke. De ott a melléktermék is: miért ne valósítsunk meg más módon is jövedelmet, ha lehet! Legelőször szegénylősen kezdtek, lelkiismeretfurdalással, mert hát „mégiscsak szocialista vállalat vagyunk”, de jött a piaci verseny, majd a „hozzaértő emberek” vették kezükbe az ügyet, akik még a háborúelőtti időből tudják mi az üzlet, stb. később, lépésről-lépésre haladva eljutottak a törvényes rendelkezések kijátszásáig és megszegéséig is, a devizakihágásokig, a közösség iránti kötelezettségek elhanyagolásáig (adózás és hasonló dolgában különböző módon, kezdve a befizetések szándékos késleltetésétől egészen a jövedelem pontatlan nyilvántartásáig és más hamisításokig).

Egyes vállalatokban vannak emberek, akik az előírások közötti rések föllelésének és az előírások kijátszásának egész művészetét fejlesztették ki. Természetes, hogy az ilyen közösséggel szembeni bűnöző eljárásokat szükségszerűen a vállalatokon belüli bűnözés kíséri; az ilyen vállalatokban fordul elő leggyakrabban, hogy egyes tisztviselők sikkasztanak. Így váltak üzérekké némely vállalat egyes funkcionáriusai, különösen a mezőgazdasági szövetkezetekben, akik a vállalat tőkéjével a maguk javára dolgoznak; néhol az ilyen funkcionáriusok saját árujukat szállítják a vállalatoknak, vagypedig ugyanak-

kor magánközvetítők is a „saját” vállalatuk eladásánál (busás provizióért).

Végül, az ilyen és hasonló úzérkedések kapcsolatban vannak a túlnagy és munkával ki nem érdemelt fizetések osztásával is a munkásoknak és hivatalnokoknak. A vállalati bürokraták ugyanis sohasem csak a maguk számára dolgoznak, amit csak tesznek, bizisten, mind — a munkaközösség javára teszik; az egész munkaközösség korrumpálása útján akarják megtartani kiváltságait: „Hát persze, hogy spekuláns ő, de mindannyiunk javára dolgozik”. De itt se történik mindig csak a magas pénzbeli fizetések egyszerű elosztása. Néhol saját termékeiket kedvezményes áron adják el a munkásoknak; másutt különféle személyi fogyasztási cikkeket szerez be és szállít a gyár a saját költségén és eladja munkásainak és tisztviselőinek. Tudok egy esetet, amikor több gyár lépett összeköttetésbe, féláron cserélte ki termékeit, hogy ellássa a munkaközösségek tagjait. E megható „osztálytudatos közösségvállalás” létrehozásában az illető vállalatok szakszervezeti csoportjai jártak elől.

A külkereskedelmi vállalatokban öitöték legkirívóbb alakot e magántőkés törekvések. Azért, mert a szintizta tőkéspiaccal lépnek érintkezésbe, és mert e vállalatok kezében devizák forognak; oly területen működnek tehát, amelyen külkereskedelmünk passzív volta következtében a legkönnyebb egyeduralmat létesíteni. Apró becsapások történnek itt, illojális egyezkedés külföldi vállalatokkal a hazai versenytárs rovására, törvényellenes képviselői és más üzletkötések, a provizió összegének és más külföldi bevételeknek pontatlan kimutatása. Sőt van néhány olyan eset is, hogy a vállalatok külföldi fizetési eszközök egy részét jogtalanul külföldön tartották, be sem jelentve a Népbanknak és a többi szerveknek, ami lényegében annyit jelent, hogy e pénzekből magántőkét csináltak, kivonták azokat a nemzetgazdaságból — olyan eljárás ez, amely még egy rendesebb tőkés közgazdaság szempontjából is megengedhetetlen. Szükségszerűen oda vezetett néhány külkereskedelmi vállalat ilyen munkája, hogy hozzájuk sereglettek a volt és már régen kisajátított burzsoázia maradványai, nem éppen kényelmetlen menedékre találva bennük.

Mivel a vállalatok szűkkeblű érdekei eddigi körülményeink között legtöbbször megegyeztek a városi, járási és más bizottságok ugyanilyen szűkkeblű, lokalista érdekeivel, e bizottságok szervei néha hathatós támogatást nyújtottak a vállalatoknak. Szemethunytak a vállalatok mindenfajta cselofogásai felett, csakhogy „városunk” „vidékünk” néhány milliósz bevételez jusson. Mi több, egyes esetekben „alaposan” elő is készítették, megbeszítették a dolgokat, stb. Néhol a sáttannal is szövetkeztek a szűkkeblű helyi érdekek megvalósítására, természetesen az egész közösség rovására. Rendszerint onnan származott a magánvállalkozók és hasonló busás jövedelme, hogy a vállalatok és népbizottságok velük léptek üzleti viszonyba azzal a céllal, hogy megkerüljék az akkumuláció és az alapok befizetését, illetőleg a hozzájárulásokat közösségünk más alapjaiba.⁵⁾ Még nyiltabb formában is tör-

⁵⁾ A kupecsek esete is azt bizonyítja, mennyire szívesen ragaszkodtak a vállalatok a magánsektorhoz, csak a vállalati, szűkkeblű érdekből — nyereséget mindennél. Micsoda módozatokat nem találtak a felvásárló vállalatok, csakhogy megtarthassák kupecseiket: „állandó alkalmazottak”, „megbízottak”, „felhajtók”, „jóságterelő”, stb. — de közben minden maradt a régiiben. A rendes fizetéseket csak formaképp jegyzték, a fő kereset pedig, a felvásárlói, kupeci provizió, szóbeli megállapodás értelmében ott rejtőzött rendszerint a termékek vételárában.

tént a közösségi eszközök, vagyis egész közösségünk javait képező eszközök közvetlen elti-
iajdonítása helyi célokra. Az egyik városi népbizottság megegyezett egy vállalattal, hogy a vállalat a szövetségi alapokba befizetendő 72 millió dinár felét tartsa meg magának, a másik felét pedig adja a városnak („fifty-fifty” — a JSzNK rovására).

Egyszóval az árú-pénz gazdasággal együtt megszületett a törekvés: kereskedni minden lehető és lehetetlennel. A különböző boszorkányokkal való kereskedés nemcsak a kiadóvállalatok találmánya és monopóliuma. Megjelentek az utazók, akik pravoszláv ikonokkal és vezető elvtársaink képeivel kereskednek. A sportszervezetek megtalálták a testezés és a sport pénzélesítésének hathatós módját — a sportfogadásban, amely „összhangban áll az új gazdasági rendszerrel”. A „Putnik” úgy verbuválja a turistákat törökországi útra a szandzsáki muzulmán lakosság köréből, hogy nemcsak a muzulmán vallással ékesíti ezt a „turista” utazást, hanem a törökországi „kitűnő és nagyon olcsó textillel” is.

2.

A társadalmi alap ilyenemű jelenségeinek meg volt szükségszerű következménye a felülépítményben is. A kisáruterelés és a magántőkés törekvések fellendülését Szükségszerűen követte a kispolgári szellem fellendülése. Szinte egyetlen olyan szakasza sincs társadalmi életünknek, amelyben éppen a mondottak folytán nem jutott volna legkülönbözőbb alakjaiban kifejezésre a szocialista demokrácia mellett ez a burzsoá és kispolgári jelenség is: a politikai életben és kultúréletben, az eszmekörben, elméletben, művészetben, filozófiában.

A régire való visszatérés utáni eleven, soha ki nem aludt vágyból, a privát kistermelés ilyen valóságos lehetőségei és megvalósított eredményei alapján, sőt imitt-amott a magántőke kezdeti jelenségei alapján egyes körökben megszületett és terjedni kezdett az a felfogás, hogy az új gazdasági rendszer tulajdonképpen visszatérést jelent a kapitalizmusba; ennek megfelelően az új, szocialista demokrácia fejlődését úgy fogták fel, mint „lépést előre” — a burzsoá demokráciába.

— Megadják magukat Nyugatnak! — hirdetik, most kissé nagyobb meggyőződéssel, mint azelőtt, ez elkopott remény a mégkopottabb burzsujok.

— Jön a mi időnk, éljenek a nagy gazdák! — kiált fel a zsirosparaszt az adminisztratív rendszabályok megszüntetése után a közzgazdaságban és azzal fenyegeti a szegénységet, hogy a párttag napszamosoknak nem fog munkát adni birtokán.

— Megjött az eszük, most majd mindent normális helyzetbe hoznak! — állapítja meg nem kis meglepetéssel a fáradt, megrémült és a viharos és zajos forradalmi felfordulástól és változásoktól kimerült filiszter.

— Kérjük, adják át nekünk a vrnyacskabanyai villát, mert az is gyárunk volt birtokosának tulajdona volt! — írják egy textilgyár bürokratái munkaközösségük nevében a köztársasági végrehajtó tanácsnak.

— Ha már megtették az első lépést és szabad kezdeményezést adtak a vállalatoknak, miért nem teszik meg mindjárt a másodikikat is és adjátok vissza a gyárakat tulajdonosaiknak, akik a legjobban fogják kihasználni e szabadságot! — teszi fel nyíltan ezt a kérdést egy külföldi.

— Szabadságot mindenkinek! — Milován Gyilásznak ez a legújabb „új gondolata” úgy érkezik, mint ennek a valóságának „tudományos” és „filozófiai” általánosítása és mint tettehívás.

Jugoszlávia munkásosztálya és Kommunista Pártja pedig önbizalommal és megállás nélkül halad előre; nem lepték meg őket e jelenségek, mert a Párt előreláthatta és előre is látta azokat még az új rendszerre való áttérés kezdetén, de különösen a JKP VI. Kongresszusán és a JK Sz Központi Vezetőségének II. Plénumán.

Így hát... „a kutya ugat, a karaván halad”.

Az átmeneti és látszólagos csend — amely Gyilászt annak a megállapítására vezette, hogy Jugoszláviában többé nincsenek osztályok és nincs osztályharc — onnan eredt, hogy a régi társadalmi és gazdasági rendszer felszabadulását és az új bevezetését, valamint a szocialista demokrácia életbeléptetését minden társadalmi réteg, minden osztály és osztálymaradvány üdvözléssel fogadta, de természetesen mindenki a saját szempontjából, saját osztályérdekeivel és vágyaival.

A közigazgatási rendszabályok megszüntetése és a szocialista demokrácia kifejtése minden irányban, horizontálisan és vertikálisan, megerősítette a Dolgozó Nép Szocialista Szövetségét a falun, különösen a középparasztok körében. De ugyanakkor az új körülmények között felszínre vetődött a falu múltjának minden maradisága és sötét eleme a kupeccel és uzorással együtt megjelentek a kortesek és zugirások, fölütötték a fejüket a papok, megnövekedett a templomi esküvők száma, rendre templomba kezdték vinni keresztelésre az újszülötteket, imitt-amott éledezni kezdtek a hitközségi tanácsok.

Szükségszerűen újabb politikai mozgolódáshoz vezetett a falusi szabadpiac, vagyis a magántermelők szabadabb gazdálkodása, ide vezettek a rétegződés kezdeti jelenségei és nyíltabb távlatai, valamint a szocialista demokrácia új formái, amelyek mindezzel párosultak. A szabad gazdagodás valóságosabb kilátásai rákényszerítették a gazdagparasztokra a politikai harc szükségességét, kívánatosabbá tették számukra ezt a harcot, sőt azt sugallták nekik, hogy aránylag gyorsan sikerül politikai állásokat is meghódítani (így volt ez nagyjából, amíg meg nem hoztuk a földalapról szóló törvényt, amely csaknem teljesen megsemmisítette a gazdagparasztok ilyen ábrándjait). Amikor a falun elvetettük a szocializmusért folytatott harc régi formáit a kommunisták és más politikailag legtevékenyebb haladó gondolkodású parasztok mintha pillanatnyilag elveszítették volna lábuk alól a talajt, jövőbetekintésük bezárult, mert nem mindenütt találták meg a harc új módjait. Mindemellett a szegénység egy része úgy érezte, mintha a termelő parasztszövetkezetekben elveszítené gazdasági támogatását és valahogyan védtelen marad a kizsákmányolókkal szemben. Annál határozottabbak és agresszívebbek voltak a reakciós elemek és a nemszocialista, illetőleg szocialistaellenes erők vak ellenszenvé.

A Szocialista Szövetség szervezeteiben, sőt a Kommunista Szövetségének szervezeteiben is szükségszerűen kifejezésre jutottak azok az ellentmondások és ellentétek, amelyek a falu gazdasági és társadalmi életét uralták. Innen eredt az az erejeds ezekben a szervezetekben, amely különösen az elmúlt 1953-as esztendő jellemzi. Az új körülmények objektíve abban az irányban gyakorolhattak hatást ezen szervezetek sok tag-

jára, hogy határozottabban és teljesebben magántulajdonnal rendelkező parasztnak érezze magát. Hosszabb időre magángazdaságukon ülve, közülük most sokan a privát árutermelő fejével gondolkodnak — politikai hovatartozásukat, álláspontjukat és tetteiket most sokkal közvetlenebbül határozza meg magángazdaságuk sikeressége, a gazdasági lehetőségek, vagy a szegénység veszélye. Az átalakulás, amely ebben az időszakban a falun kezdetét vette, nem gyengítette meg a Kommunisták Szövetségének hadállásait a falun, habár sok esetben, ha átmenetileg is, meggyengítette szervezetüket. Sokkal világosabb társadalmi-politikai helyzet szűrődött le a falun ebből az erjedésből, bekövetkezett a szocialista erők rendeződése és mondhatni, most vette csak kezdetét egy nem annyira zajos, de annál kifinomultabb, sokkal nagyobb átfogójú, rendszerebb és sokoldalúbb politikai harc, amelybe a parasztság sokkal nagyobb tömegei bekapcsolódtak és amely útján, éppen ennek köszönve, sokkal tartósabb jelentőségű politikai győzelmek valósulnak meg.

Mert az új gazdasági körülmények, az új szabad piac, a földbirtok korlátozás és a szocialista demokrácia gyakorlatilag és mondhatni egy csapásra most a parasztságnak alapvető, minden eddigénél nagyobb tömeget nyerte meg politikailag a szocializmus számára. Megtaláltuk végre, legalábbis általánosságban, azt a helyzetet, amely lehetővé teszi a parasztnak, hogy mint ilyen gazdaságilag és társadalmilag kiélje magát, miközben úgy ténykedjen, hogy a szocialista fejlődést segítse, abba fokozatosan beolvadjon, úgy fogja fel azt mint saját maga előrehaladását és nem mint egy idegen valamit, amihez úgy kell alkalmazkodnia, amit kívülről rákényszerítenek. És látszák bár néha akármennyire is morajlónak a parasztság nagykiterjedésű tengere — biztosra vehetjük, hogy ha már erről van szó, csak helyi és nagyon átmeneti jellegűek az ilyen jelenségek. Ezért az őszi választások azt mutatták meg, hogy a falu politikai helyzete sokkal biztosabb alapokra támaszkodik és jobb, mint eddig bármikor, dacára annak, hogy a választási események folyamán sokkal hangosabbak és élesebbek voltak a reakció jelszavai. A mezőgazdasági szövetkezésben is lassan érezhetővé válik az ilyen politikai helyzet.

Ami a várost illeti elmondhatjuk, hogy a leűnt osztályok maradványai az úgynevezett klasszikus elvesség képében itt természetesen sokkal gyengébbek mint a falun; gazdasági hadállásaik itt összehasonlíthatatlanul gyengébbek, mint a falun. Amüt az előzőekben a privát kisárutermelés erősödéséről és bizonyos tőkés jelenségekről mondtam az elmúlt évekre vonatkozóan, mindaz aránylag olyan kicsiny, hogy össze se hasonlítható a szocialista közgazdaság óriási erejével a városban. Az államosítás után a városban gyakorlatilag úgyszólván nem is létezik igazi burzsoázia, azaz nincsenek nagytőkés, akik eleven és hathatós tőkével rendelkezének. Csak itt-ott ütik fel a fejüket egyes kiskapitalisták, akikről föntebb írtam. De megvannak ennek a gerinctörött burzsoáciának a politikai képviselői. Itt vannak mindenekelett a kisajátított tőkés, azután a burzsoázia iskolázott védnökei, egyes volt ügyvédek, bírák, volt politikusok, reakciós művészek és más papok. Egyetlen kilátásuk, egyetlen reményük — a külső beavatkozás, a Nyugat ú. n. segítsége. A szocialista demokratizmust és az egész új társadalmi és gazdasági rendszert, mint mondtam, ők azzal magyarázták — mert nekik így felel meg a legjobban, — hogy meghátrátnunk a Nyugat nyomására. Abban a helyzetben, de különösen az

őszi választások kiírása után, ezek a még a régi Jugoszlávia viszonylataiban is középszerű politikuskok megtestesülései — akik még a középszerűség akkori közületeiben is tragikomikusak voltak nagy bekezdelttségükkel és kis képességeikkel — (pontosabban: egyesek közülük) terveket kezdtek szőni a választási listák körül, epesen vitatkozni kezdtek arról, kinek és hogyan fogják kiosztani a miniszteri tárcákat, stb. Az „új tőkés”, az építkezési vállalkozók, stb. felfrissíthették volna ugyan ezt a gyakorlatilag halott, megsemmisített burzsoá közületet, ha megengedték volna, hogy a magántőke szabadon fejlődhesse úgy, ahogy kezdetben imitt-amott kihajtott, különösen 1953 első felében. Azonban törvényeket hoztunk, amelyek alapján felszámolták e magántőkék nagy többségét és ennek következtében az „új tőkés” is természetesen régi osztálybeli festvéreik sorsára jutottak. A mindenfajta körökből kikerülő, sokféle dekadens és demoralizált intellektuelek képezik ma a kisajátított tőkésosztály védnökeinek folytatóságát és „felfrissülését”. Velük szemben pedig nem az állami felügyeletre és törvényes rendszabályokra, hanem más eszközökre van szükség.

Körülményeink között azonban a szocialistaelienek erőinek sokkal komolyabb és tartósabb megnyilatkozását jelenti a kispolgári szellem. Alapjait a viszonylagos általános elmaradottságunkban leli, a még nem eléggé fejlett anyagi és természetörökben, az óriásitömegű parasztságban, a város kis árutermelőiben, stb. Nagy a száma szocialista országunk azon polgáraink, akiknek tudatára kisebb, vagy nagyobb nyomást gyakorol a kispolgári szellem. A szabad piaccal és a szocialista demokráciával egyidőben újjáéledt kispolgári szellem kezdett behatolni életünk minden sejtjébe és kifejezésre jutni társadalmi életünk minden szakaszában.

Nem itt a helye, hogy jobban elmélyedjünk ebbe a kérdésbe, de halaszthatatlanná vált, hogy sokkal többet vitatkozzunk és írjunk róla. Különben is, még a brioni plénum rámutatott ennek a harcnak a szükségességére. Csak egy mozzanatot fogok érinteni.

A kispolgári szellem hatása alatt a Kommunisták Szövetségében megmozdultak a különböző idegen, fáradt, könnyen akármilyen hatás alá eső emberek, akik már megelégték a szilárd forradalmi fegyelmet, az állandó éberséget, erőfeszítéseket és az önmegatagadást. Gyilászban tulajdonképpen az ilyen elemek és jelenségek jutottak kifejezésre. Ő jelenti nálunk a munkásmozgalomra és általában a szocialista mozgalomra nehezedő kispolgári nyomás legnagyobb politikai sikerét, mert kapitulált e nyomás előtt, de öbenné csúcsosodott ki ugyanakkor a burzsoá ideológia, a burzsoá elmélet és filozófia legnagyobb „sikere” is „új”, korszerű „szocialista” formában. Gyilász ismert cikkeiben találta meg legmagasabb, általánosított, mondhatni kikerekített elméleti kifejeződését a szocializmustól idegen, különféle lényegében ellenséges felfogások áradata, amely az utóbbi években országunkban felszínre tört, mint a szocializmus növekvő erőivel szembeni ellenállás. Ez volt egyidőben eme ellenforradalmi erők határozott politikai akciója is. Gyilász esete tehát nem képez nálunk semmiféle véletlen esetet. Benne találta meg visszhangját és eredményét a kisárutermelés és a privát tőkéselmélet mindama lábrakapása a közgazdaságban, illetőleg a kispolgári szellem és a különböző fajtájú burzsoá reakció éledezése a politikai, művészet, kultúra, stb. területén. Annak okát, hogy miért éppen Gyilászban fejeződött ki ez az eredmény, amely tárgyilag az említett jelenségekben győ-

kerezik — Gyilász személyi tulajdonságaiban, tisztségében, stb. kell keresni.

Igy mutatta ki foga fehérjét legélesebb formájában Gyilász esetében az az ellenség, amelyet mi legalábbis lebecsültünk, de amelyről sokszor el is feledkezünk az utóbbi években. Ugyanis sokak számára csak ekkor vált világossá, hogy a bürokratizmus elleni front mellett létezik még egy arcvonal, amelyen ugyanolyan mindennapos és kitartó harcot kell vívniuk a kommunistáknak és általában egész társadalmunknak. A közgazdaságban állandó harcot kell folytatni egyrészt az államkapitalista, bürokratikus jelenségek ellen, másrészt a magántőkés törekvések és jelenségek ellen; a politikában állandó harcot a bürokratizmus ellen és ugyanakkor a burzsoá reakció és a kispolgári szemlélet és törekvések, azaz a klasszikus osztályellenesség ellen. Valójában már Jugoszlávia Kommunista Pártja VI. Kongresszusán, de különösen a II. brioni plénumon előreláttuk e burzsoá törekvések és jelenségek elleni harc kikerülhetetlenségét, jöllehet az akkori körülmények között még talán nem is lehetett megadni a jelenségek minden megnyilatkozási formáját és élességét.

De amennyiben a magántőkés törekvések nálunk a termelőerők fejletlenségében találják meg alapjukat, ugyanúgy tárgyilag ezen erők fejletlenségében gyökerezik a bürokratizmus is, amely gyakran és könnyen éppen a magántőkés elemek elleni harc szükségességével igazolja magát. Az államkapitalista bürokratikus rendszert gyökerestől metszette ki, alapjait teljesen szétzúzta egész társadalmunk, de különösen a gazdasági élet új szervezése a munkaközösségek és a kommunális közösségek öngazgatása alapján. De éppen az említett elamaradottság folytán, gazdasági és társadalmi rendszerünk ezután is szűl bürokratikus törekvéseket, de mindkisebb méretekben. Az a törekvés, hogy az ügyek intézése helyett az emberek fölötti igazgatás érvényesüljön, lényegében a bürokratizmus felé vezető törekvés. És minél alacsonyabb szinten mozog a tömegek tudata, annál nagyobb a bürokratizmus veszélye. Ezért harcolnak ez az arcvonala is úgy a közgazdaság, mint az eszmei-politikai és a többi szakaszában is, állandóan nyitott és eleven marad. Ebből kifolyólag országunkban a kommunizmus előtt a mindkét irányú tevékenység bonyolult folyamata áll, a mult ilyen, vagy olyan megelevenedését képviselő különböző szocialista-ellenes jelenségek állandó meglátásának, elemzésének és tolmácsolásának folyamata.

Az előbbieken két frontról beszéltem, de bármennyire is úgy fejeződik ki e két törekvés, mint önálló, független, sőt egymással ellentétes erők működése, tulajdonképpen mégis csak a burzsoá társadalom, a kizsákmányoló osztályok megelevenedésének, ellenállásának különböző alakjairól van itt szó. És nemcsak, hogy azonos származású e két jelenség (egyik is, másik a régi maradványa), hanem ma is kölcsönösen egymásbafonódnak, kölcsönösen segítik egymást, kiegészítik egymást, egyik a másikat, egyik a másiktól következik és leginkább úgy van, hogy egyik nem létezhet a másik nélkül. Ezért ma már nálunk nem lehet szó arról, amiről két évvel ezelőtt beszélünk, ugyanis, hogy a bürokratizmusban van a fő, ha nem az egyetlen veszély, mint ahogy azt Gyilász és a többi polgári-anarhista elemek állandóan megkísérlik föltüntetni. Ennek a megfordítottjuk se állíthatja nálunk senki, vagyis azt, hogy a fő veszély, ha nem épp az egyedüli is, a másik veszélyben, a magántőkés, burzsoá veszélyben van. Ellenkezőleg, mint ahogy már mondtam is, mindkét törekvésben a régi, szo-

cialistaellenes erők megnyilatkozási formáját kell tekintenünk, olyan formákat, amelyekben a volt kizsákmányoló osztályok maradványai akarják megőrizni fennmaradásukat.

Van akinek úgy tűnik, hogy az új társadalmi és gazdasági rendszer, bár egy bizonyos időre felborította az erőviszonyokat a szocializmus rovására, mintha az új rendszerben megnövekedtek volna az osztályellenesség erői gazdaságilag is, politikailag is. Ez azonban nincs így. Az új gazdasági és társadalmi rendszer, illetőleg szocialista demokrácia első éveinek története csak a régi erők látszólagos fölleledésének és erősödésének története. Az új rendszer és a szocialista demokrácia csakis a burzsoázia és a magántőke feletti döntő győzelmek eredményeként következhetett be. Maga az új rendszer és a szocialista demokrácia életbeleptetése gyakorlati érvényesülése pedig döntő győzelmet jelent az államkapitalizmus és a bürokratizmus felett. Azért jutnak erősebben kifejezésre most a szocialistaellenes erők eme megnyilatkozási formái és azért szemmel láthatóbbak a politikai élet porondján és egyebütt, mert fő megnyilatkozási formájuk, fő erejük teljes vereséget szenvedett. Tehát óriásit fogyott és állandóan fogyatkozik a szocialistaellenes erők összessége, amely nálunk, legáltalánosabban szólva két alakban jut kifejezésre: vagy mint bürokratizmus, vagy mint a volt burzsoázia (illetve kispolgárság), míg a szocialista erők, éppen a mi időnkben, nagy növekedésben vannak. Az antiszocialista erők elleni harc ma bonyolultabb ugyan, kifinomultabb, érzékenyebb, nagyobb eszmei és politikai felkészültséget igényel, de kapkodás nélkül folytathatjuk, nyíltan, az ellenséges erők állandó és rendszeres visszaszorításával, kimerítésével és megsemmisítésével. Ezért tartósabbak és szilárdabbak a hadalások is, amelyeket a harcban elfoglalunk.

T á r s a d a l m u n k tulajdonképpen csak az új rendszerrel jutott saját kiindulási pontjára. Arra használta fel az államot, hogy a lezárt időszakban segítségével elérkezzen e kiindulási pontra, megteremtse ezt a pontot. Csak most indul el valójában társadalmunk a maga útján. Elindulva ez úton csak most ébreszti fel és hívja ki maga ellen az összes ellenséges erőket legtermészetesebb alakjukban, de egyidőben meg is semmisíti azokat céljai felé előrehaladva.

3.

Hogyan juthattak ilyen gyorsan és ily tömegesen kifejezésre a magántőkés elemek és törekvések, valamint a gazdasági bűnözés más formáinak említett jelenségei?) Mi mindenben rejlenek e jelenségek okai?

Előbb már kiemeltém, hogy a kisárutermelés növekedése nálunk az utóbbi évek folyamán egészében véve pozitív jelenség, és nálunk ma erősíti a termelő erőket, hogy ez a termelőerők növekedésének egyik olyan formája, amelyre mai körülményeink között meg van a lehetőség. Amikor a háború után a magántőke és a tőkés kizsákmányolás elleni harc első éveit vívtuk nemcsak a kisajátítás, stb. útján, hanem a gazdasági tevékenység közigazgatási irányításának módszereivel is, szükségszerű volt, hogy a kis-

*) Azoknak akik e gazdasági bűnözés jelenségeiben a rendszerre mint olyanra nézve látnak súlyosbító körülményeket amikor ezt a rendszert az adminisztratív rendszerrel vetik össze, Engelsz következő szavaival válaszolnék: „már léteznie kell a magántulajdon intézményének ahhoz, hogy a betörő más javát el tulajdoníthassa”. A régi rendszerben ugyanis sokkal nagyobb károkat tettek a gazdaságban, csak akkor az — törvényes volt. Többek között éppen abban van a mostani rendszer sikere, hogy ezt a kártevést mint bűnözést üldözi.

árutermelést is nagyobb mértékű pusztulás érje, mint amilyen mértékű visszatérítés hasznos és szükséges volt. Így került sor a szabadabb rendszerben annak az úrnek természetes feltöltődésére, amely a kisipar erőszakos, nem gazdasági úton történt pusztítása útján keletkezett és természetes, hogy ebben a feltöltődésben bekövetkezhetettek és be is következtek az említett negatív jelenségek is. Mégis, dacára annak, hogy pl. a kisipari termelés aránylag jelentékenyen növekedett (a közigazgatási irányítás időszakához képest) a háborúelőtti színvonalat ezideig még nem érte el és valószínűleg soha sem fogja elérni, tekintettel gyáripárunk fejlődésére.

Különösen a negatív formák kifejlődésének másik és fő okát gazdasági rendszerünk fejletlenségében kell keresnünk, pontosabban gazdasági rendelkezéseinkben, amelyek nincsenek eléggé kidolgozva és amelyeknek sok fogyatékosága van. Természetes, hogy gazdasági rendszerünk első formái és az első előírások, amelyekkel e rendszert életbeléptettük nem láthatnak előre minden kísérő jelenséget, minden akadályt, amely a gyakorlati életben felbukkan; és ezért mielőtt megnyílt a szabadpiac — mint vak természeti törvény — kérlelhetetlenül elemi erejével hatni kezdett az árutermelés és árucserre felkutatva előírásaink és rendszerünk részeit, amelyeken át betörhet. Ahogy vonatkozik ez a privát árutermelésre, ugyanúgy érvényes a szocialista gazdasági vállalatok magántőkés törekvéseire is.

A külkereskedelmi fizetési eszközök hiánya és más kiegyensúlyozatlanságok közgazdaságunkban, valamint az, hogy nem rendelkezünk a szükséges gazdasági tartalékokkal, sok áruban hiányokat idézett elő, ami egy olyan szabad piacon, mint a miénk szükségszerűen monopolizmust szül és az üzérkedés legkülönbözőbb formáit teszi lehetővé, különösen az áruforgalomban, a kereskedelemben.

Megoldatlan volt közgazdaságunkban a magántermelés kérdése. Egészen a legutóbbi előírások meghozataláig nem tudtuk a magántermelőt éppen mint magántermelőt bekapcsolni a szocialista társadalmi termelés és elosztás általános folyamatába. Vagy megmaradhatott magántermelőnek, ha pedig be akart kapcsolódní a szocialista szektorba, akkor fel kellett számolnia magántermelői minőségét. Ezért szükségszerűen magánkezekben kellett maradnia és kikérülhetetlenül a privát árutermelés törvényei szerint fejlődnie az egész kisárutermelésnek, amelyhez egyéni munka, illetve egy vagy több munkást foglalkoztató kisebb műhely kell.

Nem oldottuk meg a kérdést, hogy milyen helyet foglaljon el és milyen szerepet játsszon gazdasági rendszerünkben a kommunális közösség, enélkül pedig nem valósítható meg az ilyen társadalmi munkamegosztás, illetőleg a tevékenység olyan társadalmi szereposztása, amely lehetővé tenné a termelés szocialista viszonyainak újszólván természetes (kibővített) újratermelését. A szocialista társadalom nem az egyének, dolgozó egyesek, munkások, sem a vállalatok, munkaközösségek egyszerű összege; a szocialista társadalmi közösség egy szervesen egybefonódó társadalmi szervezet. A kommunális közösség a fő láncszemet képezi egy ilyen egybeforrott társadalmi szervezetben; a mi adottságaink között épp azt a láncszemet, amely nélkül el sem képzelhetjük egyrészt a magántőkés, másrészt az államkapitalista törekvések elleni harcot. Ezelőtt ugyanis a törvényes rendelkezések a lényegbevágó dolgokban felszabadították a vállalatot mint gazdasági és jogi egységet, mint önálló árutermelőt; az határozta meg a vállalat társadalmi

működését a termelésben és az értékesítésben, hogy szabadon termelhetett és szabadon eladhatta árúját a piacon, ha a társadalmi alapokba befizetett bizonyos meghatározott, az akkumuláció és alapok százalékában kifejezett értékeket; főbb vonalaikban úgy nézett ez ki, mintha az egész társadalom az önálló vállalatok összeséből állna és egy központból amely a tervezést végzi és az adót lehajítja. Természetes, hogy ilyen körülmények között maguknál a vállalatoknál is megjelenhettek és ki is fejlődtek a magántőkés törekvések. Ami ezeknek ellenszegült az egy központosító törekvés volt, a vállalatoktól nagyon távolesó és éppen ezért végeredményben államkapitalisztikus. Azért volt mindez így, mert nem kapcsolódott be a folyamatba a kommunális közösség. Ez a közösség elég közel van a vállalathoz, elég közel a munkaközösséghez, semminthogy központosító, bürokratikus törekvések tagadhatnának a vállalattal való kapcsolataihoz, az ellenőrzéshez, amit a vállalat felett gyakorol, általánosságában kifejezve a termelés és az elosztás folyamatában játszott szerepéhez; mert a kommunális közösség a munkásönigazgatás másik, magasabb, de közvetlen megnyilatkozási formája. Másrészt a kommunális közösség elég messze van a vállalattól, mert nem azonosul vele, mert egy nagyobb és teljesebb társadalmi közösséget képvisel, mint amilyen a munkaközösség, mert ez a közösség a „társadalomnak” olyan teljesértékű képviselője, hogy ellenszegülhet a vállalat magántőkés törekvéseinek. Az új rendelkezések megoldották ezt a problémát is, vagy legalábbis megvetették megoldása alapjait úgy, hogy a jövőben sokkal hatékonyabb harcot lehet majd folytatni a szocialista vállalatok magántőkés törekvései ellen és a magántőkés elemek ellen és a magántőkés elemek ellen a kisárutermelés területén, illetve a kisárutermelés a közgazdaság szocialista rendszerének szövevényében fog fejlődni. De ezzel egyúttal biztosíthatuk az államkapitalisztikus (bürokratikus) törekvések elleni harc sikerét is.

Közgazdasági rendszerünk már magában véve is, először is a rendelkezések egy jól kidolgozott rendszerét feltételezi ma, sőt megköveteli azt, — tehát előírásokat, amelyek pontosan meghatározzák a termelésben, árucserében és elosztásban résztvevő minden tényező jogait és kötelezettségeit, valamint a kihágásokért esedékes büntetéseket; másodsorú előfeltételez és megkövetel egy olyan hathatós gépezetet, amely biztosítani tudja e jogok és kötelezettségek tiszteletbentartását minden tényező részéről. Sem az egyik, sem a másik követelmény nem volt nálunk eléggé kidolgozva és tökéletesítve, és nem is lehetett előre, gyakorlat nélkül, megvalósítani. Az a tény például, hogy sok rendelkezés hiányzott nálunk és hogy nem szerveztük meg az állami felügyeleti stb. gépezetet, sokban lehetővé tett, sőt előmozdított több kártevő munkát. Az állam elhatalása a közgazdaságban a gazdálkodás államkapitalista módszereinek felszámolását jelenti, azt a folyamatot, amelyben az állam kezéből kiveszik a társadalmi termékek elosztásának jogát, azt a tevékenységet tehát, amely magát a társadalmat illeti meg. Az államnak azonban mint a társadalom eszközeinek körülményeink között megvan az a szerepe, hogy biztosítsa a törvényes rendelkezések tiszteletbentartását mindenütt, tehát a termelés és az elosztás területén is, vagyis az állam az az eszköz, amelynek segítségével társadalmunk a közgazdaság szocialista fejlődését védelmezi.

Végül, az ez év elején megjelent gazdasági rendelkezések jelentősmértékben teljessé, teszik ezt az egész rendszert, úgy hogy a magántőkés

elemek kiküszöbölésének problémája közgazdaságunkban sokban megoldást nyer. Ez azonban még nem jelenti, hogy ki is téptük a magántőkés elemek és törekvések minden gyökerét, akár a kisárutermelés területén, akár a szocialista gazdasági szervezeteknél. Ellenkezőleg, ezen elemek és jelenségek újratermelődése magához a rendszerünkhöz fűződik; ez a rendszer ma is és még sokáig fog magából kitermelni magántőkés törekvéseket és jelenségeket, habár mind kisebb méretekben. Éppen ezért szükségszerű lesz társadalmunk szakadatlan, tudatos harca e törekvések és jelenségek ellen. Abból a célból, hogy jobban kiemeljem a tudatos elem szerepét nálunk, hasznos lesz, ha ez alkalommal rámutatunk egy dologra.

A bürokratizmus elleni harcunkban és az új gazdasági rendszer bevezetése alkalmából annyi szó esett az értéktörvényről, létezésének elismeréséről nálunk, hogy valahogyan az a felfogás kezdett elterjedni, mely szerint az értéktörvény a szocialista viszonyok, a szocialista közgazdaság természetes velejárója. Nyomban le kell azonban szögeznünk, hogy az értéktörvényt nem mi találtuk ki, az nem valami új dolog, ami csak a mi körülményeink között érténesül, ha török, ha szakad, hanem kifejezetten a múlt maradványa, habár nélkülözhetetlen maradványa, amelytől nem lehet olyan gyorsan megszabadulni, s amely még mindig pozitív, sőt progresszív — de csak bizonyos mértékig és meghatározott korlátok között. És tegye bármilyen mértékben is az árura és pénzre alapozott gazdaalkodás lehetővé nálunk a haladóirányú gazdasági (és nem csak gazdasági) fejlődést, a mi árujellegű társadalmunk termelésében ez mégis az ingadozás elemét képviseli, a társadalmi közösségek, a társadalom gyengítésének elemét. „Ha valaki az” „igazi érték” bevezetésével akarja megszüntetni a termelés tőkés formáit, ugyanannyit jelent, mintha a katolicizmust az igazi pápa trónraültetésével akarná megszüntetni; vagypedig ha valaki azáltal akarja megteremteni a társadalmat, amelyben végre a termelők uralkodnak a termékek felett, hogy következetesen érvényesíti azt a gazdasági alapfogalmat, amely a legáltalánosabban fejezi ki a termelők raboskodását termékeik hatalmában” — így gúnyolta ki Engels Dühringet, aki az értéktörvényt tette meg jövőbeli kommunájának legáltalánosabb törvényévé. A dolog abban van, hogy megértsük, miszerint a határozata nem szünteti meg az értéktörvényt, azt így nem lehet megszüntetni, mert ez a törvény a termelőeszközök meghatározott fejlettségi fokának velejárója; számunkra tehát csak annak a lehetősége marad meg, hogy e törvény, mely területen és milyen mértékben segíti elő a haladást a termelőerők fejlesztésében és ezzel együtt a termelés szocialista viszonyainak fejlődésében. Ezt meglátva módunkban van szekerünkbe fogni ezt a törvényt, pozitív irányban fölhasználni működését, elvetni ott és akkor, ahol és amikor a gazdasági és társadalmi fejlődésre nézve feleslegessé és károsá válik.

A kisárutermelést, falut, stb. kivéve nagyon szűkre szorított, korlátozott az értéktörvény működési területe, mert alapjábanvéve legyőztük a tőkés termelési mód alapvető ellentéteit.

Alapjábanvéve felszámoltuk az anarchiát a társadalmi termelésben, mert felismertük a termelőerők természetét, elismert ez erők társadalmi jellege, a termelést tehát végeredményben mind az egész közösség, mind egyes részei és az egyén szükségletei szerint szabályozzuk a (szövetségi, köztársasági, kommunális és gyári) társadalmi tervek útján. Éppúgy felszámoltuk alap-

jábanvéve a társadalmi termékek tőkés kisajátítását is, mert a társadalom a vállalatok, kommunális közösségek, a köztársaság és a föderáció útján végzi a termékek azon részének társadalmi elsajátítását, amely magának a társadalomnak a fennmaradásához (újratermeléséhez) és továbbfejlesztéséhez szükséges (ami a közgazdaság területén végeredményben a szocialista termelés kibővített méretekbeni megújítását jelenti), a termékeknek azon részét pedig, amelyet a személyes fogyasztás céljaira szántak a munkások veszik maguknak egyéni elsajátítás formájában.

Ez az, ami alapjábanvéve és fő elveiben érvényes. De e tervszerű kereteken belül és a konkrét esetekben ott működik az elemi erő, vagyis az értéktörvény. A termelők árucserét folytatnak, a terv útján megvalósuló közvetlen kapcsolataik kipótolódnak még közvetett kapcsolataikkal a piac útján. A mennyiségek összesített és hozzávetőleges meghatározása a terv útján történik, végleges és részenkénti megállapítása pedig a piacon. Ilyen mértékben valósította meg tehát hatalmát társadalmunk a saját termelése felett. Ennél tovább egyelőre nem mehet a teljesebb hatalom irányába, mert ez bürokratizmushoz vezetne, a dolgok feletti uralom az emberek feletti uralommá válna, avagyis más minőségben csapna át.

Az a tény tehát, hogy az elosztás céljából le kell mérni mindenki (az egyén, vállalat, tehát úgyszintén a kommunális közösség) részvételét a társadalmi termelésben és hogy ez a lemerés önműködően történik az árucseré útján a piacon — az árujelleg bélyegét nyomja a csereforgalomba került termékekre. Ez az a tárgyilag adott talaj, amelyből a vállalatok magántőkés és a kommunális közösségek lokalista törekvése kisorsjad, de ebből a talajból nyerneket tápot a burzsoá-nacionalizmus, stb. jelenségek is.

Gazdasági rendszerünk tehát az új rendelkezésekkel fejlődésének olyan fokát érte el, amelyen most már önműködően, önmagától folyólag történik kibővített méretekben a szocialista termelési viszonyok újratermelése, magának a szocializmusnak növekedése. De még mindig nem eléggé fejlett ez a gazdasági rendszer és még mindig annyira magában hordja a múlt viszonyait, régi formákat, tehát régi gazdasági alapítványokat, hogy ugyanakkor magából kifolyólag újratereinti a termelés régi, kapitalizmus előtti és tőkés viszonyait is, vagy legalábbis az ilyenirányú törekvéseket — habár annyival kisebb méretekben, amennyiben a szocialista viszonyokat ugyanakkor kibővített arányokban termeli újra — a tőkés viszonyokkal, illetőleg tőkés törekvésekkel pedig újratermeli azokat az ellenmondásokat is, amelyekből a különböző ellentétek, mindenekelőtt az osztályellentétek származnak. Az egész társadalom termelőerőinek fejlődése, valamint magának az új rendszernek az állandó tökéletesítése, velük párhuzamosan a dolgozók szocialista tudatának állandó nevelése — ezek azok az eszközök, amelyek gyökeresen és végérvényesen megoldják a kérdést.

Annak következtében, hogy megvetettük további szocialista fejlődésünk alapjait, hogy szétváltuk mind a magántőkés, mind a bürokratikus törekvések fő bázisait (fölszámoltuk a magántőkét, fölszámoltuk a bürokratikus közigazgatási rendszert a közgazdaságban, megtaláltuk, bár az alapvető kérdésekben, a gazdasági rendszer és a társadalmi viszonyok azon formáit, amelyek a gyakorlatban pozitív eredményeket hoznak), mindezek következtében nálunk gyakran lebe-

csülk az ilyen törekvések veszélyét, azt a veszélyt, amely a régi társadalom osztályszerkezetének felelevenedésével fenyeget, sőt el is feledkezzenek e veszélyről. Természetesen nálunk többé nem áll fenn annak a lehetősége, hogy újra-éledjen a régi osztálytársadalom, és pedig már azért sem, mert a fejlődés olyan messzire jutott, hogy senki, akinek esze van, nem gondolja, hogy a történelem kereké annyira visszafordítható. Azonban minden egyéb mellett a tudatos elem, a mult erőinek ellenállását leküzdő tudatos harc, az új, a szocialista viszonyok fejlesztéséért és tökéletesítéséért folytatott tudatos harc is azon objektív erők, azon anyagi erő tartozéka, amely lehetetlenné teszi a multba való visszatérés gondolatát is. És ha erről a tudatos elemről elfeledkezünk, a többi tárgyi tényezők teljes összessége nem lenne elegendő ahhoz, hogy ma megvédjék a szocialista fejlődést Jugoszláviában. Fennáll még nálunk a dolgok feletti egyeduralom lehetősége egyesek számára, de méginkább és különösen egyes csoportok, munkaközösségek, kommunális közösségek, stb. számára. De azt is láttuk, hogy a közösséggel szembeni ilyen egyeduralmi törekvással mindig bürokratizmus párosul az illető szervezeteken belül. A történelmi szükségszerűség folytán így is kezdődik: a dolgok feletti egyeduralomtól az emberék feletti uralom felé; a gazdasági túlsúly alapján erősödnek meg a politikai hadállások és politikai befolyás. Kezd lassanként törvénné válni az ilyen erkölcs, kifejlődni az ilyen jogrend. Im a társadalom elkorcsosulása. Termelőerőink még nem értek el olyan nagy arányokat, hogy ne tennék lehetővé a tőkés monopólium bizonyos formáit. Áru, pénz, piac nálunk nem ugyanazok, mint e fogalmak a tőkés rendszerben jelentenek, de mindegyik eme alapfogalmak közül és mind a három együttvéve magábanhord a mult minőségeinek maradványaiból éppen eleget ahhoz, hogy társadalmunkat monopolista tőkésrendszerre, vagy a bürokratizmus korlátlan uralmává korcsosítsa el, ha nem volna meg nálunk a tudatos, szervezett harc a szocialista fejlődésért, hogy állandóan tagadjuk és túlhaladjuk éppen ezeket a régi minőségeket, azért, hogy állandóan minél pontosabban, „tudatosabban” határozzuk meg, de ezzel már tagadjuk is a piac, az áru és pénzre alapozott közgazdaság, stb. törvényeit, és úgyszintén az államkapitalizmust és bürokratizmust is.

Ebből a szemszögből nézve szemmel láthatóan szocialistaellenes és ellenforradalmi minden olyan törekvés, amely a Kommunista Szövetségének, mint a munkásosztály legöntudatosabb forradalmi szervezetének lebecsülésére, gyengítésére, ne mondjam, felszámolására irányul.

4.

Végül röviden még ezt is. Megkíséreltem bizonyítani:

— először is azt, hogy a felsorolt jelenségek nem képeznek semmiféle történelmi szerencsétlenséget, vagy „hibát”, hanem gazdasági fejlődésünk észszerű (hamis) termékei;

— másodszor azt, hogy e negatív jelenségek nagyobb része csak átmeneti jellegű (legalábbis ami elterjedtségünket illeti), mert a régiből az új rendszerbe való átmenet idején jutottak kifejezésre, amikor elég sok „hézag” volt a rendszerben és szervezésben, ezért tehát nincs ok arra, hogy gazdasági rendszerünk alapjait támadják;

— harmadszor pedig meg akartam mutatni az úgynevezett, automatizmus híveinek és az új

rendszer túlbuzgó védemezőinek, hogy maga ez a rendszer is szül bizonyos jelenségeket (ami egyébként nem jelenti semilyen halálos bűnt), amelyek ellen szükségszerűen tudatos harcot kell folytatnunk.

Eközben arra törekedtem, hogy rámutassak a gazdasági változások és a politikai stb. jelenségek egymásközötti összefüggésére, hogy világosabban lássék mennyire nem lehet ma még úgy se mint valaha, politikai harcot folytatni a gazdasági politika ismerete és gyakorlatban folytatása nélkül, illetve, hogy a gazdasági kérdések képezik ma a politika leglényegesebb, alapvető és fő részét „lent” is „fent” is, mindezt, hogy a gazdasági politika többé nem bizonyos „gazdászok” ügye a járásban, köztársaságban, stb. és többé nem is lehet az.

Saint-Simon még valamikor 1816-ban úgy határozta meg a politikát, hogy az a termelésről szóló tudomány és megjósolta, hogy teljesen be fog olvadni a közgazdaságba. Engels mondja, hogy ebben „már világosan benne van a gondolat, hogy az emberek feletti politikai uralomnak át kell változnia a dolgok feletti igazgatássá és a termelési folyamatok irányításává, tehát, hogy szükségszerűen meg kell szünnie az államnak...” Közben nálunk pedig, ahol a történelem úgy rendelkezte, hogy legelőször kezdődjön el a nagy álmódó lángeszű jóslatának gyakorlati megvalósítása és éppen most, amikor a mű mindinkább megvalósul — egészen ellenkező felfogás vert gyökeret. Nemcsak az olyan dolgokra gondolok, mint aminőket Milován Gyilász írt, aki egész elméleteket szőtt a politikáról, demokráciáról, stb., amelyek teljesen kívül állnak a társadalmi élet adott anyagi alapjain. Gyilász kifejtette és a nyilvánosság számára megírta a mai anyagi a mai életünkről vallott filozófia, eszméi, politikai és programatikuss nézeteinek egész rendszerét anélkül, hogy társadalmunk gazdasági életének bármilyen elemzését is elvégezte volna. Én itt a népképviselő elvtársaink és más politikai harcosok, a járási, köztársasági stb. központokban dolgozó elvtársak téves nézeteire gondolok; azokra az elvtársakra, akik hajlamosak arra, hogy minden más kérdéssel foglalkozzanak „a néppel kapcsolatban” — kivéve a gazdasági politikai és a gazdasági rendszer kérdéseit.

Ezzel kapcsolatban nagyon gyakran tévesen fogják fel a JK Sz KV brioni plénümának határozatait is. Ez a plénüm azt az útbaigazítást adta a Kommunista Szövetségének mint politikai szervezetnek és vezető tagjainak mint forradalmi harcosoknak, hogy a politikai munkával foglalkozzanak, a politikai harcra vessék magukat és rámutatott, hogy addigi (új rendszer során alkalmazott) beavatkozásuk a gazdálkodás konkrét kérdéseibe, a meghatározott szakszerű, műszaki kérdésekbe lényegében bürokratizmust jelent. A meghatározott gazdasági kérdések tehát a konkrét szakszerű problematika a vállalatok és gazdasági szakértők dolga, a politikai vezetőknek pedig továbbra is foglalkozniuk kell a gazdasági politika, a gazdasági rendszer, stb. kérdéseinek megoldásával.

A kommunistáknak mint politikai harcosoknak abban van a szerepük, hogy neveljék az embereket, a tömegeket és készítsék őket arra, hogy maguk oldják meg létfontosságú kérdéseiket, maguk hozzanak határozatokat a társadalom fennmaradásának és fejlődésének minden kérdésében, ami természetesen azt is feltételezi, hogy ugyanakkor maguk a kommunisták is tevékenyen részt vegyenek e kérdések megvitatásában és eldöntésében, meghozzá mindenki a

maga helyén: a gyárban, a népbizottságban, a szkupstinában, stb. Tehát ne csak agitálni, propagandát folytatni, ne csak tanítani azokat „ott lent”, hogyan vegyenek részt a kérdések eldöntésében (ez is fontos és nélkülözhetetlen), hanem minden politikai munkás maga is vegyen részt a gazdasági politika, gazdasági rendszer, stb. kidolgozásában és megvalósításában. A gazdasági rendszerről folytatott vitában például nagyon kevés népképviselő és más politikailag felelősebb elvtárs vett részt. Holott éppen ezen rendelkezések nem képeztek semmiféle szakszerű, műszaki kérdést, mert rajtuk keresztül az egész társadalmi és gazdasági rendszer alapvető kérdéseit oldottuk meg, lefektettük az emberek közötti viszonyok alapjait, meghatároztuk az egyén és a társadalom egyes részeinek alapvető jogait és kötelességeit abban, ami a legfontosabb, gazdasági életük területén. Miben nyilvánulna meg társadalmunk tudatos irányítása a saját fejlődése felett, ha nem éppen ebben?

Szó volt főntebb a rendszer bizonyos szervei „gyengeségeiről” (átmeneti fejlődési szakasz a szó Marx által használt értelmében) és arról, hogy állandóan tökéletesíteni kell ezt a rendszert. Természetes, hogy a rendszernek ez a tökéletesítése csakis tudatos erőfeszítések eredménye lehet, csakis annak eredménye, hogy legönytudatosabb embereink legnagyobb köre állandóan tanulmányozza közgazdaságunkat és társadalmi gyakorlatunk más szakaszait; csakis és közvetlen harcuk eredményeként valósulhat meg a rendszer tökéletesítése. Ugyanez érvényes a napi gazdasági politikára, a gazdasági tervekre, stb.-re is. Természetes, hogy sok más olyan kérdés van még, amely a politika alkotóelemét képezi, vagyis olyan kérdés, amelynek közvetlen megoldásá-

ban résztvesznek a kommunisták és tudatos harcra indítják a tömegeket; de mindezek a kérdések a gazdasági politika kérdéseivel vannak szorosabb, vagy kevésbé szoros, közvetlen, vagy közvetett összefüggésben, mint saját alapjukkal.

A különböző szocialistaellenes jelenségekről és törekvésekről szólván elmondottam, hogy nagy részük nem fog magától kimúlni, hanem leküzdésükhöz a szervezett munkásosztály és a többi dolgozók tudatos harcára van szükség. De a gazdasági és társadalmi rendszer alapvető kérdéseinek megoldása sokban megkönnyíti ezt a politikai, eszmei, stb. harcot. A JKP Hatodik Kongresszusa ki is dolgozta további fejlődésünk fővonalát, előrelátta a szocialistaellenes erők ellenállásának alapvető formáit és átszervezte a Kommunista Pártot és a Népfrontot az adott feltételeknek és szükségleteknek megfelelően, vagyis társadalmunk előirányzott fejlődési vonalával összhangban. De annak okát, hogy ezek a szervezetek bizonyos időn át nem tudták megtalálni a harc megfelelő formáit és munkájuk tartalmát — nemcsak, és elsősorban nem is abban kell keresni, hogy az alapszervezetek és más szervezetek tagjai és vezetőségei nem tudták feltalálni magukat, hanem abban, hogy a társadalmi, de mindenekelőtt a gazdasági rendszerben megoldatlan volt néhány alapvető kérdés. Ezért fog az új gazdasági rendelkezések foganatosításával a gyakorlatban megoldódni a Kommunista Szövetsége és a Szocialista Szövetség szervezeteinek egész tevékenységében a szervezés, a munkatartalom, a politikai harc formáival kapcsolatos kérdések nagyobb része.

(„Nasa stvarnost” — 1954 március)

Fordította: **Olajos Mihály**

DESI HUBER ISTVÁN

Hazatérő bivalyok